

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: فلسفه و کلام اسلامی

عنوان:

ادراکات فطری از دیدگاه

ملاصدرا و آیه الله جوادی آملی (دامت برکاته)

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر یارعلی کرد فیروز جایی

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد تقی یوسفی

محقق:

مرضیه عظام نژاد

بهمن ماه ۱۳۹۰

تقدیم:

تقدیم به خورشید فروزان عالم انسانیت، رفرتداوم حیات بشر،

آخرین علمدار توحید و آزادی بهی انبیاء و اوصیاء و اولیاء،

قائم آل محمد صلوات الله و سلامه علیه جمیعین.

سنگر:

پاس می گویند ایستادند در حالیکه چهره و دین خود را در پی تازند و یکنمودند ایستادیم

و امروز افتخار کنیم به بودن و ماندنمان.

در دوران تحصیل از وجود کسانیکه سر و یکسمازیدگی خود را برایشان خود را میکنند

تا این راه هرگز خالی نشود و چراغ دانش روبرو خاموشی ننماید.

برای ما سگولونصفا نقتضا میکنند که:

این نوشتار را محصول نعمت سفره استاد بزرگ بدانم و بر سبیل حق شناسی و ادای دین پاک گزار

استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر یار علی کرد فیروز جانی (استاد ابنما) و حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد تقی یونسفی (استاد شاور) و

تأمینزایکمدت و دنیا نایار یکرمبومند باشم.

بی شک اگر ضعف و خامی در این تحقیق مشاهده می شود به محقق

و اگر قوتی باشد به فریبختگان عرصه علم و ادب اتساب دارد.

چکیده

بحث از ادراکات فطری به عنوان اساس معرفت بشر همواره مورد توجه فلاسفه ی شرق و غرب بوده است. لذا در اثر حاضر سعی بر آن است که در یک فصل، نگاهی اجمالی به تاریخچه ی بحث در میان فلاسفه ی شرق و غرب داشته سپس این بحث را به طور مفصل از دیدگاه ملاصدرا و استاد جوادی آملی مورد بررسی قرار داده تا اینکه تفاوت دیدگاه ها در این رابطه مشخص شود. در این بررسی سه معنا از ادراکات فطری مورد نظر است: ادراکات فطری به معنای علوم بدیهی که اولیات تصویری و تصدیقی و فطریات اصطلاحی را در بر دارد. ادراکات فطری حضوری که به نحو تکوین با انسان خلق می شوند که این دو دسته مورد قبول غالب فلاسفه ی اسلامی است. و فطری به معنای علوم ذاتی عقل، که در میان فلاسفه ی غرب مطرح است. عموم فلاسفه ی مسلمان بر این باورند که خداوند تعالی اساس ساختمان بشر را بر فطرتی خاص آفریده است که اقتضای ذات اوست. و به لحاظ این خلقت ویژه دارای اموری فطری است که به دو قسم گزارش ها و گرایشهای فطری تقسیم می شود از طرفی همه ی گرایشهای فطری اش مبتنی بر گزارشهای فطری است. بدین ترتیب انسان موجودی فطرتاً متفکر است که بر اساس علم و اندیشه کار می کند. از طرفی مطلق علم به حصولی و حضوری و علم حصولیه تصور و تصدیق و هر کدام از این دو به بدیهی و نظری، و بدیهی به اولی و ثانوی قابل انقسام است. در ادراکات حصولی بدیهیات اولیه و فطریات اصطلاحی از بدیهیات ثانویه مصداق ادراکات فطری به دو معنای متفاوت هستند و همه ی ادراکات اعم از نظری و بدیهی مبتنی بر بدیهیات اولیه اند؛ ادراکات فطری حضوری علمی هستند که از بدو خلقت به نحو فطری همراه انسان اند و در مرتبه ی مطلق علم، مصداق دیگر ادراکات فطری و بدون واسطه برای نفس حاضرند. تا اینجا بحث، نقطه مشترک تمام فلاسفه ی اسلامی از جمله ملاصدرا و استاد جوادی آملی است. چند تفاوت قابل ملاحظه میان ملاصدرا و استاد جوادی آملی وجود دارد به این صورت که: ایشان برخلاف نظر ملاصدرا و دیگر فلاسفه ی اسلامی علم حضوری را نیز به بدیهی و نظری تقسیم می کنند؛ و معتقد است آنچه منحصر در علم حصولی است تقسیم آن به تصور و تصدیق است که در علم حضوری راه ندارد. از طرفی دیگر وی مطابقت و عدم مطابقت را از لوازم هر دو قسم علم و همچنین کشف عرفا می داند. همچنین استاد جوادی معتقد است ادراکات حضوری ذاتی انسانند و انسان از این جهت مستوی الخلقه است؛ لذا سخنان فلاطون که هم معلوم را تذکر و یاد آورید و دانسته های پیشینی می داند، با توجه به علوم حضوری صحیح است. از طرفی هر دو بزرگوار بواسطه ی مبنا بودن ادراکات فطری به نقد مکاتب معرفت شناسی از جمله عقل گرایان، حس گرایان، شکاکان و سوفسطائیان پرداخته اند. کارکردهای دیگر ادراکات فطری که در این اثر به آن اشاره شده است عبارتند از: اثبات توحید، بازگشت علم حصولی به حضوری، ابتدای گرایش های عملی بر گزارش های فطری، نقش ادراکات فطری در ساختمان معرفت بشر.

کلید واژه ها:

ادراکات فطری، اولی، بدیهی، ملاصدرا، جوادی آملی، علم حصولی، علم حضوری.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم

گفتار اول: کلیات	۲
۱. بیان مسئله	۲
۱. اهمیت و فایده ی پژوهش	۳
۲. سابقه ی پژوهش	۳
۳. اهداف پژوهش	۴
۴. سؤالات (اصلی و فرعی) پژوهش	۴
سؤال اصلی	۴
سؤالات فرعی	۵
۵. فرضیه های پژوهش	۵
۶. پیش فرض های پژوهش	۵
۷. روش انجام پژوهش	۶
۸. نوآوری های پژوهش	۶
گفتار دوم: مفاهیم	۷
۱. معنای لغوی ادراک	۷

۲. معنای اصطلاحی ادراک ۷
۳. معنای لغوی فطرت ۷
۵. تعریف و تبیین فطرت ۹
۶. ادراکات فطری ۱۰

فصل دوم: مبانی ادراکات فطری

- درآمد ۱۷
- گفتار اول: علم و اقسام آن ۱۸
۱. چیستی علم ۱۸
۲. اقسام علم ۲۰
- ۲-۱. علم حضوری ۲۰
- ۲-۲. علم حصولی ۲۲
- ۲-۲-۱. تصور و تصدیق ۲۳
- ۲-۲-۲. بدیهی و نظری ۲۴
- اقسام بدیهیات ۲۶
- ۲-۱-۳. چیستی ادراکات فطری ۲۷
- گفتار دوم: ادراکات فطری از نگاه فلاسفه ۳۱
۱. فلاسفه اسلامی ۳۱

- ۱-۱. فارابی..... ۳۱
- ۲-۱. ابن سینا..... ۳۳
- ۳-۱. شیخ اشراق..... ۳۴
- ۴-۱. صائن الدین ابن ترکه..... ۳۶
- ۵-۱. قطب الدین شیرازی..... ۳۶
- ۶-۱. کاتبی قزوینی..... ۳۷
- جمع بندی ۳۷
- فلاسفه ی غرب..... ۳۸
- ۱-۲. فلاسفه ی یونان..... ۳۹
- أ. سقراط و افلاطون..... ۳۹
- ب. ارسطو..... ۴۱
- ۲-۲. عقل گرایان ۴۲
- ۱-۲-۲. دکارت..... ۴۲
- ۲-۲-۲. لایب نیتس..... ۴۴
- ۳-۲-۲. کانت..... ۴۶
- ۳-۲. حس گرایان..... ۴۸
- جمع بندی..... ۵۱

فصل سوم: ادراکات فطری از دیدگاه ملاصدرا

درآمد.....	۵۴
گفتار اول: مبانی معرفت شناسی ملاصدرا.....	۵۵
۱. ترتب ادراکات سه گانه بر عوالم هستی.....	۵۵
۲. اتحاد عاقل و معقول.....	۵۶
۳. نقش حرکت جوهری در تکامل نفس.....	۵۷
۴. نحوه ی حصول ادراکات.....	۵۹
۵. چیستی ادراکات فطری.....	۶۱
جمع بندی.....	۶۴
گفتار دوم: بررسی مصادیق و کارکردها.....	۶۶
۱. مصادیق و جایگاه ارزشی آن.....	۶۶
۱-۱. علم حصولی.....	۶۶
۱-۱-۱. بدیهیات اولیه.....	۶۸
أ. ملاک اولی بودن اصل تناقض.....	۶۹
ب. مثال باری تعالی.....	۷۱
۱-۲. بدیهیات ثانویه.....	۷۲
۱-۲-۱. علم حضوری.....	۷۳
۱-۲-۱. منشأ علم حضوری.....	۷۴
۱. لوازم و کارکرد های ادراکات فطری.....	۷۷

- ۲-۱. نقد عقل گرایان..... ۷۷
- ۲-۲. نقد سوفسطائیان ۷۸
- أ. نقد نقضی ۷۹
- ب. نقد حلّی ۸۱
- ۲-۳. نقد نظر حس گرایان ۸۲
- ۲-۴. ابتدای علم حصولی بر علم حضوری ۸۳
- جمع بندی..... ۸۵

فصل چهارم: ادراکات فطری از دیدگاه آیه الله جوادی آملی

- درآمد ۸۸
- گفتار اول: چیستی ادراکات فطری ۸۹
۱. امور فطری ۸۹
۲. معنای فطری بودن امور فطری ۸۹
۳. ملاک فطری بودن امور فطری ۹۲
۴. عملکرد ذهن در حصول ادراکات و ابطال نظر عقل گرایان ۹۴
۵. بررسی انتقادی سخن افلاطون ۹۵
- گفتار دوم: بررسی مصادیق و کارکردها ۹۹
۱. مصادیق ۹۹

- ۱-۱. مصادیق در مرتبه ی علم حصولی..... ۹۹
- ۱-۱-۱. بدیهیات اولیه «اولیات»..... ۹۹
- ۲-۱-۱. بدیهیات ثانویه ۱۰۱
- ۲-۱. ملاک حجیت ادراکات فطری..... ۱۰۲
- ۳-۱. اثبات بالذات بودن حجیت ادراکات فطری..... ۱۰۴
- ۴-۱. نقد اندیشه ی دکارت بر اساس اصل تناقض..... ۱۰۴
- ۲-۱. علم حضوری..... ۱۰۶
- ۱-۲-۱. اهمیت معرفت نفس..... ۱۰۷
- ۱-۲-۱. تقسیمات علم حضوری به بدیهی و نظری..... ۱۰۸
۱. لوازم و کارکردهای ادراکات فطری ۱۱۰
- ۱-۲. نقش ادراکات فطری در اثبات توحید..... ۱۱۰
- ۲-۲. ابتدای ادراکات حسی بر ادراکات فطری..... ۱۱۱
- ۳-۲. نقش ادراکات فطری در ساختمان معرفت بشری..... ۱۱۲
- ۴-۲. ابتدای گرایشهای عملی بر بینش های فطری..... ۱۱۳
- ۵-۲. ابتدای اصل تناقض بر علم حضوری..... ۱۱۴
- جمع بندی..... ۱۱۶
- خاتمه..... ۱۱۹
- جمع بندی و نتیجه گیری ۱۱۹

منابع و مأخذ..... ۱۲۲

فصل اول:

کلیات

و

مفاهیم

گفتار اول: کلیات

۱. بیان مسئله

ذهن انسان در بدو تولد، خالی از هرگونه ادراک حصولی است، اما به تدریج با حصول ادراکات دارای علم می شود و بر معلومات او افزوده می شود. درست است که انسان در بدو تولد نسبت به علوم حصولی خالی الذهن است ولی فطرتاً دارای قوه ی تفکر و استعداد کسب علوم است. از طرفی تردیدی نیست که حصول علم در پرتو قدرت تفکر و اندیشه است و تفکر همان حرکت از معلوم به سوی مجهول است. یعنی ذهن انسان با تفکر در میان معلومات به کشف مجهولات نائل می شود. ولی همیشه این طور نیست که انسان با تفکر، به معلومات رسیده باشد، زیرا در این صورت او همواره در مجهولات خواهد ماند و هرگز به هیچ علمی نخواهد رسید. بنا براین لازم است که وی بعضی از ادراکات را بدون نیاز به تفکر دریابد، تا در پرتو آن بتواند به علوم دیگر دست یازد، به عبارتی روشن تر فکر و اندیشه صرفاً بر پایه ی اصول و مبانی اولیه ای استوار است که از آنها به ادراکات فطری تعبیر می شود. واژه ی ادراکات فطری مشترک لفظی است و دارای معانی مختلف میان فلاسفه ی شرق و غرب است، لذا لازم است این واژه در میان فلاسفه شرق و غرب به نحو اجمال و همچنین دو فیلسوف حکیم ملاصدرا و استاد جوادی آملی، مفهوم شناسی شود تا روشن شود که آیا ادراکات فطری همان است که اساس علوم شناخته شده است یا چیز دیگری است. این واژه در میان فلاسفه اسلامی در ادراکات حصولی علوم بدیهی و فطریات و در ادراکات حضوری یعنی علمی که از بدو خلقت به نحو فطری با انسان خلق شده اند را شامل می شود تا جایی که اگر این ادراکات نباشند ادراکات فطری عقلی که همان بدیهیات و فطریات می باشند هرگز حاصل نخواهند شد. لذا در این نوشتار سعی بر آن است که بعد از بیان مبانی و سیر تحول و تطور بحث میان فلاسفه ی شرق و غرب این موضوع را در دو

فصل مجزا با بیانی مستدل و منطقی از دیدگاه ملاصدرا و استاد جوادی آملی تحلیل و بررسی کرده تا موافقت یا مخالفت آنان و دلایلشان و همچنین موضع آنها با فلاسفه غرب در این زمینه روشن شود.

۲. اهمیت و فایده ی پژوهش

درپرتو بحث از ادراکات فطری روشن می شود که:

- یک سلسله اموربنیادین و فطری در نهاد انسان وجود دارد که منشأ اولیه شناخت های انسان هستند و می توانند به عنوان اصول اولیه، مبنایی تحلیلی - فلسفی برای سایر گزاره های علمی باشند.
- این امور بنیادین می توانند پاسخی باشند به شبهات و سؤالاتی که از عدم پذیرش یا شک و تردید در ادراکات فطری بوجود آمده است.
- تحلیل بحث از دیدگاه ملاصدرا به عنوان مؤسس حکمت متعالیه و آیت الله جوادی آملی از شارحان معاصر این مکتب با دیدگاهی فلسفی - کلامی و روشن شدن وجوه اختلاف واشتراک آن دو در این زمینه حائزاهمیت است.

۳. سابقه ی پژوهش

مسئله ی ادراکات فطری از زمان افلاطون تا به حال میان فلاسفه ی غرب مطرح بوده است. در آثار فلاسفه ی اسلامی نیز این مسئله مطرح شده و مورد پذیرش عموم آنها می باشد. از این میان، ملاصدرا و آیت الله جوادی آملی اگر چه مستقلاً تحت همین نام اثری ندارند ولی در آثار این دو بزرگوار این بحث مطرح شده است. از جمله: آیت الله جوادی در دو اثر معرفت شناسی در قرآن و

فطرت در قرآن و همینطور ملا صدرا در اسفار و شواهد الربوبیه و دیگر آثار خود به این مسئله پرداخته اند. همچنین کاری از علی اصغر خندان با نام ادراکات فطری در آثار شهید مطهری، ابن سینا، لاک، و چامسکی انتشار یافته است. اگر چه در بحثهای مختلفی که از بداهت و ادراکات فطری شده به این فلاسفه استناد شده است، ولی اثر مستقلی که در آن، این موضوع را با توجه به مبانی آنها بحث کرده باشد، تدوین نشده است. لذا در این اثر به طرح مبانی ملا صدرا و استاد جوادی آملی در باب ادراکات فطری و مقایسه آنها با عقاید فلاسفه غرب در این زمینه پرداخته می شود.

۴. اهداف پژوهش

اهدافی که در این اثر دنبال می شود چنین است:

- تبیین و تدوین آراء ملا صدرا و آیت الله جوادی آملی در باب ادراکات فطری.
- پاسخ به برخی دیدگاه های شکاکانه و نسبیت انگار در معرفت شناسی و نشان دادن این حقیقت که بخشی از معرفت های ما، معرفت های فطری است و تردیدی در آنها راه ندارد.
- بررسی اجمالی ادراکات فطری از دیدگاه فلاسفه ی غرب و مقایسه ی نظر آنها با دیدگاه ملا صدرا و آیت الله جوادی آملی.

۵. سوالات (اصلی و فرعی) پژوهش

سؤال اصلی:

ادراکات فطری از دیدگاه ملا صدرا و آیت الله جوادی آملی چیست؟ و مصادیق آن کدام است؟

سؤالات فرعی:

- ۱- مبانی ادراکات فطری چیست؟ و سیر تحول و تطور آن چگونه است؟
- ۲- دیدگاه ملا صدرا درباره ادراکات فطری چیست؟
- ۳- دیدگاه آیت الله جوادی آملی درباره ادراکات فطری چیست؟

۶. فرضیه های پژوهش

- بر اساس دیدگاه این دو فیلسوف بزرگوار فرضیه های تحقیق در ۳ بند تنظیم می شود.
- ۱- هر علمی ریشه در اصول و مبانی خاص خود دارد، ادراکات فطری نیز از این قاعده مستثنی نیست.
 - ۲- ادراکات فطری، به معنایی که در فلسفه غرب مطرح است مورد قبول ملا صدرا و آیت الله جوادی آملی نیست.
 - ۳- از نظر این فیلسوفان ادراکات بدیهی و علوم حضوری و برخی ادراکات دیگر از سنخ ادراکات فطری هستند.

۷. پیش فرضهای پژوهش

- ۱- وجود امور فطری در انسان قابل تردید نیست.
- ۲- بخشی از امور فطری ادراکات هستند.
- ۳- ملا صدرا و آیت الله جوادی آملی این ادراکات را قبول دارند.

۸. روش انجام پژوهش

روش تحقیق در این رساله کتابخانه‌ای و از طریق فیش برداری است که به توصیف و تحلیل نظریه ملاصدرا و آیه الله جوادی آملی می پردازد.

۹. نوآوری های پژوهش

ضمن اعتراف به ضعف ها و نقص های موجود در این اثر، به خاطر برخی محدودیت ها و موانع، می توان گفت:

غالباً آثاری که در زمینه ی ادراکات فطری انتشار یافته است هر کدام مصادیق آن را در علم حضوری و حصولی به طور جداگانه بررسی کرده اند. در اثر حاضر مصادیق ادراکات فطری در مصادیق علم، اعم از حصولی و حضوری از دیدگاه ملاصدرا و آیه الله جوادی آملی به طور مستقل بررسی شده است تا در نهایت تفاوت دیدگاه های ایشان در این زمینه و همچنین تفاوت نظر آنها با فلاسفه ی غرب روشن شود.

گفتار دوم: مفاهیم

۱. معنای لغوی ادراک

ادراک در لغت به معنای الحاق، وصول، دریافتن، فهم کردن و درک کردن می باشد.^۱

۲. معنای اصطلاحی ادراک

ملاصدرا در تعریف ادراک می گوید: ادراک به معنای لقاء و وصول است، به این معنا که وقتی برای قوه ی عاقله اصل ماهیت معقول حاصل می شود ادراک برای آن صورت گرفته است، بنابراین، این معنا از ادراک در حکمت (فلسفه) مطابق با معنای لغوی آن است. بنابراین لقاء حقیقی و ادراک، غیر از ادراک علمی نمی تواند باشد.^۲

از نظر ابن سینا ادراک عبارت است از حقیقت تمثیل شی نزد مدرک که خود دو صورت دارد: یا نفس حقیقت شی برای مدرک متمثل می شود و یا صورتی از شی خارج برای او حاصل می شود.^۳

۳. معنای لغوی فطرت

فطرت در لغت به معنای آفرینش، ابداع، اختراع، طبیعت، سرشت و صفتی که هر موجودی در

آغاز خلقتش داراست.^۴

1. محمد معین، فرهنگ فارسی، چاپ اول، تهران، انتشارات امیر کبیر، 1388، ج 1، ص 18.

2. «الادراک هو اللقاء و الوصول فالقوة العاقله اذا وصلت الی ماهیه المعقول و حصلتھا کان ذالک ادراکا لها من هذا الجهة فالمعنى المقصود منه فى الحكمة مطابق للمعنى اللغوى بل الإدراک و اللقاء الحقیقی لا یكون إلا هذا اللقاء أى الإدراک العلمی». صدرالدین

محمد شیرازی، اسفار، چاپ سوم، دار احیاء التراث، 1981 م، ج 3، ص 507.

3. «ادراک الشیء هو أن تكون حقیقته متمثلة عند المدرک نشاهدها ما به یدرک فاما أن تكون تلك الحقیقه نفس حقیقه الشیء ... أو یكون مثال حقیقته مرتسما فى ذات المدرک غیر مباین له و هو الباقی». فخر الدین الرازی، شرح الفخر الرازی علی الاشارات، قم، مکتبه آیه الله المرعشی، 1404 ه ق، ج 1، ص 130.

4. محمد معین، فرهنگ فارسی، ج 2، ص 2555.

از معانی مهم واژه ی فطرت که نزد اندیشمندان کاربرد بیشتری دارد ابداع و اختراع است. راغب اصفهانی واژه ی فطرت را به ابداع، ابتکار، خلقت و آفرینش ابتدایی و ویژه معنا کرده است.^۱

استاد مطهری ابداعی و اختراعی بودن فطرت را این گونه معنا می کند: منظور از ابتداع و اختراع، خلقت ابتدایی و غیر تقلیدی است چرا که کار خدا فطری یا به معنای دیگر ابداعی و اختراعی است. در صورتی که بشر در ابداعات و اختراعات خویش با الگو گیری از طبیعت نقاشی، صنعتگری و مجسمه سازی می کند و احیانا اگر ابداع و اختراع داشته باشد باز، مایه های اصلی ابداع و ابتکارش به طبیعت باز می گردد. ولی کار خدا تقلیدی نیست، هر چه هست صنع خداست و مقدم بر صنع و ساخت خدا چیزی نیست پس فطر مساوی ابداع و اختراع است. یعنی علمی که از روی چیز دیگری تقلید نشده است.^۲

استاد جوادی آملی می گوید: کلمه فطرت بر وزن فعله بر نوع ویژه دلالت می کند، و در لغت به معنای سرشت و نحوه ی خاصی از آفرینش و خلقت است. پس فطرت به معنی سرشت خاص و آفرینش ویژه ی انسان است و امور فطری، یعنی آنچه که نوع خلقت و آفرینش انسان آن را داشته است. وی می گوید به دلیل آنکه خلقت و آفرینش، به منزله ی شکافتن پرده ی ظلمانی عدم و نمود و ظهور هستی امکانی انسان است؛ یکی از معانی فطرت تلقی می شود، البته خلقت و آفرینشی که ابداعی و اختراعی باشد.^۳

^۱. راغب اصفهانی، مفردات، تهران، مکتب المرتضویه، بی تا، ص ۳۸۲.

^۲. مرتضی مطهری، فطرت، چاپ هشتم، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۵. ص ۲۱-۲۰.

^۳. عبدالله جوادی آملی، فطرت در قرآن، چاپ اول، قم، مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۸، ص ۲۴.

۵. تعریف و تبیین فطرت

فطرت در اصطلاح به نحوه ی خاص آفرینش انسان که حقیقت آدمی بر آن نحو سرشته شده و جان او به آن شیوه خلق شده است گفته می شود. به عبارت فطرت فصل اخیر انسان است که هستی ویژه ی مطلق بینی و مطلق خواهی او را تشکیل می دهد.^۱

بنابراین وقتی از مسئله ای به عنوان اصل اساسی، خمیره و نحوه ی وجود چیزی یاد می شود بهتر می توان اهمیّت و جایگاه ارزشی آن را حدس زد. تعاریفی که از فطرت ارائه شد همگی گویای این مطلب است که فطرت اصل وجودی انسان است که بر اساس آن خلق شده است ویژگی های خاص انسانی است که خمیره و نحوه ی وجود او را تشکیل می دهد.

به گفته ی شهید مطهری فطرت یک امر تکوینی است یعنی جزء سرشت انسان است و اکتسابی نیست، یعنی اینکه خداوند یک سلسله فطریاتی بصورت تکوینی در وجود انسان قرار داده و انسان را بر آن اساس سرشته است.^۲

استاد جوادی آملیکه فطرت را نحوه ی وجود انسان و فصل اخیر او می داند؛ معتقد است که انسان بر حسب همین فطرت بر قوه ی تفکر خلق شده استاز این رو می گوید انسان موجودی فطرتا متفکر است که برابر علم و اندیشه کار می کند یعنی متفکری است که آگاهانه کاری را انتخاب کرده سپس آن را انجام می دهد. چنین موجودی به طور فطری از بینش های علمی و گرایش های عملی برخوردار است، یعنی بینش های علمی و گرایش های عملی در نهاد وی تعبیه شده و از بیرون بر او

^۱. همان، ص ۲۵.

^۲. مرتضی، مطهری، مجموعه آثار، ج ۶، چاپ هشتم، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۸. ج ۶، ص ۴۶۲.

تحمیل نشده است و قابل زوال هم نیست. پس انسان حقیقتی است که در مقام علم و عمل با فطرت زندگی می کند.^۱

نتیجه اینکه، فطرت به عنوان ویژگی خاص انسان دارای دو شاخه ی مهم و اصلی یعنی ادراکات و گرایشهای فطری یا به تعبیر استاد جوادی آملی گرایش های عملی و بینش های علمی می باشد. تفکیک فطرت به دو بخش اصلی یعنی بینش و گرایش یا علم و عمل بیانگر چند مطلب است، از جمله این که متعلق فطرت صرفاً گرایش های فطری نیست. دوم این که تمام اعمال، رفتار و گرایش های انسان برگرفته از شناخت حتی در حد بسیار ضعیف می باشد بلکه مبتنی بر علم و ادراک می باشند. نهایتاً اینکه رابطه ی گرایش ها و گزارش های فطری بیانگر رابطه ی تنگاتنگ فطرت و ادراک می باشد که در فصل بعد به آن می پردازیم تا بتوانیم بر این اساس مسئله ی ادراکات فطری را تبیین کنیم.

۶. ادراکات فطری

از تعریف فطرت روشن شد که انسان دارای اموری است که جزء سرشت اوست و از آن به امور فطری تعبیر می شود که به دو دسته ادراکات و گرایش های فطری تقسیم می شود. آنچه در این رساله مورد نظر است ادراکات فطری است. معانی این واژه در میان فلاسفه ی شرق و غرب متفاوت است که باتبیین این مسئله از دیدگاه ملاصدرا و استاد جوادی آملی و مقایسه ی آن با فلاسفه ی غرب معنای سرشتی بودن این ادراکات از نظر آنها مشخص می شود.

سخن شهید مطهری در زمینه ی ادراکات فطری چنین است: انسانها بعضی چیزها را بالفطره می دانند که البته تعداد آنها محدود است، اصول تفکر انسانکه میان همه ی افراد بشر مشترک است اصول

^۱. عبدالله جوادی آملی، فطرت در قرآن، ص ۲۶.

فطریهستند، یعنی ذات انسان به طور تکوینی چنان است که صرف عرضه این مسائل برای ادراک آنها کافی است و احتیاج به دلیل و استدلال ندارد. منظور این است که استعداد این امور در هر کسی وجود دارد به طوری که همین قدر که انسان در جریان رشد ذهنی به مرحله ای رسید که بتواند این امور را تصور کند، تصدیق اینها برایش بدیهی و فطری است.^۱

از این رودر این رساله در باب ادراکات فطری بررسی چند اصطلاح مورد نظر است.

۱. ادراکات فطری به معنای علوم بدیهی در مقابل نظری است که خود دو دسته اند: اولیات و فطریات اصطلاحی که از مصادیق بدیهیات ثانویه است. از نظر ادراکی، ادراکات فطری ادراکاتی هستند که یا دلیل نمی خواهند و بدیهی اولی اند و یا از قضایایی هستند که «قیاساتها معها» دلیلش همراهش است.^۲
۲. فطری به معنای جبلی؛ یعنی اموری که با خلقت انسان همراه اوست که شامل گرایش ها و بینش های فطری می شود. ولی آنچه در این رساله مورد نظر است بینش های فطری است و گرایش های فطری از موضع بحث خارج اند.
۳. فطری به معنای خاص یعنی تصوّراتی که همراه با انسان خلق شده اند و مورد توجه فلاسفه ی غرب مانند دکارت و کانت و پیروان آنها می باشد.

۱. مرتضی، مطهری، فطرت، ص ۴۹.

۲. همان، ص ۱۶.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد